

ЮРИДИЧНА ХРОНІКА

Микола Панов

доктор юридичних наук,
професор, академік НАПрН України,
завідувач кафедри кримінального права № 2
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
(м. Харків, Україна)

Ірина Зінченко

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального права № 2
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
(м. Харків, Україна)

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЙОГО ЕФЕКТИВНОСТІ (за матеріалами VIII Міжнародної науково-практичної конференції з кримінального права, м. Харків, 18–19 жовтня 2018 р.)

18–19 жовтня 2018 р. на базі Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого відбулася VIII Міжнародна науково-практична конференція “Кримінально-правове регулювання та забезпечення його ефективності”, співорганізаторами якої виступили Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України та громадська організація “Всеукраїнська асоціація кримінального права”.

У роботі конференції взяли участь понад 130 науковців-криміналістів та фахівців із Національної академії правових наук України, Національної академії прокуратури України, Національної академії служби безпеки України, Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Дніпропетровського університету імені Олеся Гончара, Національного університету “Одеська юридична академія”, Національного університету “Києво-Могилянська академія”, Львівського національного університету імені Івана Франка та інших навчальних і наукових структур, а також вчені з Білорусі, Молдови, Польщі, Киргизстану. Із цікавими та

© Микола Панов, Ірина Зінченко, 2018

Привітання голови організаційного комітету, ректора Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Василя Тація

змістовними доповідями на заході виступили представники Європейської академії безпеки і конфліктології, судді, працівники правоохоронних органів України. Серед учасників було 5 академіків і 12 членів-кореспондентів Національної академії правових наук України, 22 доктори і 96 кандидатів юридичних наук.

Роботу цього заходу відкрив ректор Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, почесний президент Національної академії правових наук України, доктор юридичних наук, професор, академік Національної академії наук України Василь Тацій. У вступному слові він зазначив, що вже восьмий рік поспіль Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого радо приймає фахівців із кримінально-правових дисциплін на Міжнародній науково-практичній конференції, що стала знаменною подією наукового життя юридичної спільноти. Цьогорічною темою конференції є проблеми кримінально-правового регулювання та забезпечення його ефективності.

В. Тацій зазначив, що кримінальному праву притаманні охоронна та регулятивна функції. Перша традиційно вважається основною його функцією, друга ж є не менш важливою за своїм значенням, проте нерідко вона применшується або взагалі її існування заперечується. Відповідно, кардинально різняться і погляди науковців на сутність кримінально-правового регулювання, починаючи від повного заперечення самої можливості регулювання кримінальним правом суспільних відносин і закінчуючи суперечками щодо змісту та обсягу суспільних відносин, що ним

ПРАВО УКРАЇНИ • 2018 • № 10 • 228-246

регулюються. Із кримінально-правовим регулюванням пов'язано й безліч інших теоретичних і практичних проблем. Зокрема, не втрачає актуальності питання щодо меж кримінально-правового регулювання у контексті нагальної потреби впровадження у чинне законодавство інституту кримінального проступку. Поляризація поглядів із цієї проблеми набула втілення у низці законопроектів, останній з яких у червні цього року Верховною Радою України було прийнято за основу.

Багато питань виникає і щодо регулювання окремих кримінально-правових відносин. Так, важливою подією стало прийняття Закону України “Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству щодо жінок і домашньому насильству та боротьбі із цими явищами”, що набирають чинності у 2019 р. Зазначеним Законом передбачено впровадження до кримінального законодавства низки новел, які істотно вплинуть на регулювання найконсервативніших суспільних відносин у сімейній сфері та у сфері статевих відносин. Отже, практикам і науковцям потрібно осмислити, як зміст нових норм, так і межі кримінальної відповідальності за злочини, що ними передбачені, запровадження обмежувальних заходів, що застосовуються до осіб, які вчинили домашнє насильство тощо. Наскільки такі зміни були доцільними та як вони позначатимуться на забезпеченні прав і свобод людини покаже лише час.

Не менш дискусійними, на думку В. Тація, є питання забезпечення ефективності кримінально-правового регулювання. Зокрема, розміри деяких санкцій у нормах Особливої частини Кримінального кодексу України (далі – КК України), їхня неузгодженість залишаються слабким місцем цього нормативного акта, що, зі свого боку, породжує проблеми при призначенні винним справедливого покарання.

В. Тацій повідомив, що у межах проголошеної тематики на конференції заплановано обговорення широкого кола питань, а саме: поняття, зміст, функції, принципи та методологія кримінально-правового регулювання; міжнародно-правовий досвід кримінально-правового регулювання; система кримінально-правових засобів у механізмі кримінально-правового регулювання; покарання та інші заходи кримінально-правового характеру у механізмі кримінально-правового регулювання; ефективність правозастосовної діяльності; застосування норм Особливої частини КК України як форма кримінально-правового регулювання тощо.

В. Тацій побажав учасникам VIII Міжнародної науково-практичної конференції “Кримінально-правове регулювання та забезпечення його ефективності” успішної роботи та висловив сподівання, що обмін дум-

ками науковців і практиків України та їх зарубіжних колег надасть можливість вирішити актуальні проблеми кримінально-правового регулювання та окреслити подальші шляхи розвитку нашої держави.

На пленарному засіданні заходу було заслухано доповіді, у яких визначалися принципи, фундаментальні проблеми теми конференції та відбулося їх обговорення.

Зокрема, заступник Генерального прокурора України Анжела Стрижевська у своєму виступі зазначила, що в умовах сьогодення потребують перегляду й удосконалення як КК України, так і Кримінальний процесуальний кодекс України, а їхні принципові положення і тексти мають бути узгоджені між собою. Також вона відзначила, що лише завдяки посиленню відповідальності і покаранню неможливо досягти підвищення ефективності кримінально-правового регулювання. Останнє вимагає комплексної роботи системи кримінальної юстиції та суспільства. Правозастосовні органи можуть користуватися тільки тим інструментарієм, який дають законодавці. На жаль, відзначила доповідачка, наразі ми маємо низьку якість та безсистемність законів, що приймаються без урахування перспективи їхнього застосування. Ось чому підвищення культури законотворчої діяльності також слід розглядати як важливий фактор забезпечення ефективності кримінально-правового регулювання. Неefektivність останніх законодавчих новел заступник Генерального прокурора України проілюструвала таким фактом: із моменту посилення кримінальної відповідальності за корупційні злочини кількість хабарів

Виступ заступниці Генерального прокурора України Анжели Стрижевської

не зменшилася, зате зменшилася кількість засуджених і позбавлених волі за ці злочини. “Подолання корупції можливе лише за створення сприятливих економічних умов”, – додала вона.

Наприкінці виступу А. Стрижевська зауважила, що Генеральна прокуратура України підтримує ініціативу В. Тація щодо створення за результатами конференції робочої групи, яка надасть певні рекомендації із вдосконалення кримінально-правової законодавчої бази, куди увійшли б представники усіх правничих шкіл України.

У доповіді доктора юридичних наук, професора, академіка Національної академії правових наук України, професора кафедри кримінального права № 1 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Юрія Бауліна йшлося про основні проблеми кримінально-правового регулювання.

На думку вченого, правове регулювання як різновид соціального регулювання – це впорядкування суспільних відносин за допомогою юридичних засобів (норм права, нормативно-правових актів, актів реалізації прав та обов’язків, актів застосування права тощо). Нормативну основу правового регулювання (об’єктивне право) утворює система права, основними елементами якої виступають відповідні галузі права. Вони, зі свого боку, об’єднуються в підсистеми за різними критеріями, зокрема, у підсистеми приватного і публічного права за ознакою, пов’язаною з урегулюванням інтересів окремих осіб або загального інтересу суспільства (публічного інтересу). Оскільки кримінальне право є публічною галуззю права, яка регулює відносини, що пов’язані з діяльністю державної влади, то логічно зробити висновок, що кримінальне право регулює суспільні відносини між державою та особами, які вчиняють злочини (кримінально-правові суспільні відносини). Такі відносини не регулює жодна інша галузь права.

Ю. Баулін вважає, що кримінально-правове регулювання можна визначити як урегульовану кримінальним правом діяльність держави щодо застосування кримінальної відповідальності і покарання, та інших заходів кримінально-правового характеру до осіб, які вчиняють злочини. Його метою є: 1) досягнення соціальної справедливості шляхом призначення злочинцю “співрозмірного” покарання, інших заходів кримінально-правового характеру; 2) виправлення злочинця; 3) запобігання злочинів, як із боку злочинця, так і з боку інших осіб. У ролі предмета кримінально-правового регулювання науковець визначає конкретні кримінальні правовідносини між державою та індивідуальним злочинцем, який вчинив певний злочин. У межах указаних правовідносин органи державної влади та їхні посадові особи здійснюють свою

діяльність щодо злочинця відповідно до вимог кримінально-правових норм. Врегулювання конкретних кримінальних правовідносин відносно кожної особи, яка вчинила злочин, призводить до кінцевого результату – упорядкування кримінально-правових суспільних відносин у державі на принципах верховенства права, законності, рівності всіх перед законом і судом, справедливості тощо.

З'ясування методів, способів і типів кримінально-правового регулювання, на думку Ю. Бауліна, дає підстави для висновку, що для кримінально-правового регулювання характерним є дозвільний тип правового регулювання, тобто регулювання поведінки і діяльності спеціально уповноважених органів державної влади та їх посадових осіб, що засновується на принципі: дозволено лише те, що прямо передбачено законом. Це узгоджується із положеннями ч. 2 ст. 19 Конституції України, згідно з якою “органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов’язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України”.

У ролі суб’єкта нормативного регулювання кримінально-правових суспільних відносин учений розглядає Верховну Раду України, яка відповідно до Конституції України ухвалює закони, в яких встановлює, які діяння є злочинами, та відповідальність за них (статті 85, 91, 92 Конституції України). Парламент, ухвалюючи кримінальні закони, моделює кримінально-правові суспільні відносини між державою та особами, які вчиняють злочини, шляхом створення норм кримінального права. Інакше кажучи, кримінально-правові норми, як своєрідні правові моделі, упорядковують діяльність органів охорони правопорядку та судів щодо осіб, які вчиняють злочини. Такі норми знаходять своє зовнішнє вираження у приписах КК України.

Вчинення злочину є юридичним фактом, який породжує кримінальні правовідносини між державою і конкретним злочинцем. У межах цих правовідносин органи держави (перш за все суди) повноважні покласти на злочинця кримінальну відповідальність або звільнити від неї, призначити йому покарання чи звільнити від відбування призначеного покарання, примусити до відбування покарання повністю чи звільнити його достроково тощо. Кримінальні правовідносини припиняються, за загальним правилом, за спливом строків погашення судимості.

Завершуючи свій виступ, Ю. Баулін констатував, що саме за допомогою механізму кримінально-правового регулювання відбувається перенесення вимог об’єктивного права (норм кримінального права) в конкретну цілеспрямовану діяльність уповноважених органів держави щодо злочинця. Такий механізм включає: 1) відповідні норми кримінально-

го права, гіпотеза яких передбачає ознаки вчиненого особою злочину, а диспозиція (санкція) – кримінально-правові заходи, які органи держави повноважні застосувати до конкретного злочинця; 2) юридичний факт – вчинення злочину (закінченого чи незакінченого, одноособового чи вчиненого у співучасті, вчиненого вперше чи повторно тощо); 3) акти застосування певної кримінально-правової норми – гіпотези на стадії досудового слідства і гіпотези та диспозиції кримінально-правової норми судом.

Ефективність кримінально-правового регулювання визначається, перш за все, співвідношенням між фактичними результатами дії КК України та актів застосування норм кримінального права і тією соціальною метою, для досягнення якої вони були ухвалені. Вона залежить від різних факторів, зокрема, якості кримінально-правових норм і їх зовнішніх правових форм, якості актів застосування кримінально-правових норм, рівня розвитку суспільства та його правової культури, наявних економічних ресурсів, які держава спроможна спрямувати на протидію злочинності, стану правосвідомості членів суспільства, належного впливу на правозастосовну практику навколишнього правового середовища, особливо екстремальних умов, у яких діють гіпертрофовані релігійні, історичні, націоналістичні та інші фактори тощо.

Доповідь доктора юридичних наук, професора, академіка Національної академії правових наук України, завідувача кафедри кримінального права № 2 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Миколи ПАНОВА була присвячена принципу верховенства права та його реалізації у кримінально-правовому регулюванні.

Доповідач наголосив, що правова держава є найбільш досконалою за сутністю, змістом і формою організації влади народу, суспільного життя, забезпечення прав та свобод людини і громадянина. Визначальним у функціонуванні правової держави є принцип верховенства права (ст. 8 Конституції України), історичні витоки якого походять ще від гуманістичних вчень християнства та доктрини природного права. Принципу верховенства права у сучасному його розумінні властива низка суттєвих та узагальнених рис, більшість із яких набули відображення і закріплення у Конституції України.

На думку М. ПАНОВА, принцип верховенства права чинить широкий та визначальний вплив на кримінально-правове регулювання. Під останнім слід розуміти різновид соціального регулювання (від лат. *regulo* – правило, планка), яке полягає у правовому впорядкуванні державою та її компетентними органами відповідної сфери суспільних відносин, що існують у суспільстві. Особливістю кримінально-правового регулюван-

ня є те, що воно здійснюється державою щодо тих відносин, які складаються у сфері невизначеної множинності актів суспільно небезпечної поведінки людей – їх вчинків у формі суспільно небезпечних діянь – дій чи бездіяльності. Це регулювання здійснюється різним чином: шляхом визнання в законі про кримінальну відповідальність цих діянь злочинами і встановлення за них кримінальної відповідальності; впливу законодавчо встановленої системи норм кримінального права, що набрали чинності, на суспільне життя, свідомість і поведінку людей; а також шляхом реалізації кримінальної відповідальності за наявності визначених у законі підстав та у порядку, передбаченому законом щодо осіб, які вчиняють такі діяння. Отже, кримінально-правове регулювання є досить складним за змістом і формою динамічним нормативно-правовим процесом, який імперативно здійснюється державою, її уповноваженими органами та їх посадовими особами певними етапами (стадіями), що тісно пов'язані між собою, складають єдине ціле і змістовно визначаються предметом і методом регулювання кримінального права як публічної галузі права. Цими стадіями вчений вважає за можливе визнати такі: 1) формування юридичної основи кримінально-правового регулювання, системи кримінально-правових норм та інших кримінально-правових утворень як галузі права; 2) правовий вплив системи норм кримінального права, що набрали чинності, на суспільне життя, свідомість і поведінку людей, як специфічний вид регулювання суспільних відносин полягає у виховному впливі норм кримінального права на правосвідомість і поведінку людей. Внаслідок цього суб'єкти соціального буття, усвідомлюючи різний характер, соціальні властивості і правові наслідки правомірного й кримінально караного – злочинного – видів (форм) поведінки, утримуються від останньої та свідомо обирають варіант правомірної поведінки. Тим самим не заподіюється шкода позитивним суспільним відносинам, які регулюються іншими (регулятивними) галузями права; 3) реалізація кримінальної відповідальності є центральним елементом кримінально-правового регулювання, у якому виявляється сутність і зміст кримінального права, від імені держави надається негативна соціально-правова оцінка (державний осуд) вчиненого винною особою суспільно небезпечного діяння, що визнане законом як злочин, та застосовуються до неї заходи державного примусу (або звільнення від них).

М. Панов наголосив, що реалізація кримінальної відповідальності здійснюється у кримінально-правових відносинах, які виникають із моменту вчинення злочинного діяння і закінчуються погашенням чи зняттям судимості або у зв'язку із закінченням строків давності притягнення особи до кримінальної відповідальності. Ці відносини існують між дво-

Обговорення проблем кримінально-правового регулювання

ма суб'єктами: між особою (особами), що вчинила злочин, і державою та її органами і посадовими особами, уповноваженими на застосування закону про кримінальну відповідальність. Взаємні права та обов'язки вказаних суб'єктів становлять зміст цих відносин і визначаються нормами кримінального права.

Доповідач констатував, що вплив принципу верховенства права на кримінально-правове регулювання відбувається на всіх його етапах, у двох основних формах:

1. Цей принцип за своєю суттю безпосередньо впливає на визначення законодавцем змісту норм та інститутів кримінального права і законодавства й набуває в них свого відображення. Так, у ч. 1 ст. 1 КК України визначається, що Кодекс має своїм завданням, зокрема, правове забезпечення прав і свобод людини та громадянина, миру і безпеки людства. Стаття 2 закріплює відправне і фундаментальне правило, згідно з яким підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину, передбаченого цим Кодексом. Безумовно, у вказаних та багатьох інших нормах КК України сформульовані правові положення, які повною мірою відповідають принципу верховенства права, відображають основні та суттєві його риси.

2. Принцип верховенства права, за загальним правилом, впливає на норми та інститути кримінального права і визначає їхню сутність та зміст опосередковано, через загальноправові й галузеві принципи кримінального права. Вказані принципи (загальноправові та галузеві), маючи свій власний зміст і значення, багато в чому наповнюються та, в підсумку, визначаються положеннями, що становлять зміст і сутність принципу верховенства права. Система цих принципів у їхній єдності суттєво впливає на кримінально-правове регулювання, на всі його

основні й істотні риси, зокрема на суть, зміст і форму норм та інститутів кримінального права.

Наприкінці виступу М. Панов проаналізував прояв принципу верховенства права на різних стадіях кримінально-правового регулювання. Він зробив висновок, що на стадії формування юридичної основи кримінально-правового регулювання законодавець керується принципами обмеження кримінальної відповідальності, а також правової визначеності кримінально-правових норм та інших структурних одиниць кримінального права. Це означає, зокрема, що злочинами визнаються лише діяння підвищеного ступеня суспільної небезпечності, тобто такі, які заподіюють чи можуть заподіяти істотну шкоду фізичній чи юридичній особі, суспільству або державі. Вплив принципу верховенства права на другому етапі кримінально-правового регулювання виражається, зокрема, у доведенні законів про кримінальну відповідальність до відома населення шляхом їх офіційного оприлюднення у такий спосіб, щоб люди мали можливість ознайомитися з їхнім змістом, оскільки вони закріплюють суттєві обмеження прав і свобод людини та громадянина. На третьому, найбільш важливому етапі кримінально-правового регулювання, реалізація принципу верховенства права здійснюється шляхом впливу на всю систему принципів галузі права й у такий спосіб на основні й визначальні складові діяльності державних органів та їх посадових осіб із застосування норм кримінального права. Особливе значення тут має принцип законності, додержання якого має забезпечити застосування до особи, винної у вчиненні злочину, заходів кримінально-правового впливу у точній відповідності до приписів кримінального закону.

Виступ ректора Національної академії Служби безпеки України Сергія Кудінова був присвячений проблемі кримінально-правової охорони державної таємниці. На його думку, дослідження кримінально-правової охорони державної таємниці потребує вирішення низки проблем, серед яких чільне місце посідає питання дотримання принципу системності кримінального законодавства. Зокрема, родовий об'єкт злочину, який покладено у підставу побудови Особливої частини КК України, у зазначених випадках неповною мірою враховано законодавцем, адже склади злочинів, предметом яких є відомості, що становлять державну таємницю, розміщені в різних розділах Особливої частини КК України, що призводить до порушення цілісності системи кримінально-правової протидії цим злочинам. С. Кудінов наголосив, що систематизація злочинів, які посягають на державну таємницю, за їх об'єктом має важливе кодифікаційне значення. Саме особливості родового об'єкта дають змогу запропонувати науково обґрунтовану систему відповідних кримінально-

Микола Панов, Ірина Зінченко

правових норм, тобто об'єднати їх у межах одного розділу КК України, оскільки останні передбачають посягання на тотожні або однорідні суспільні відносини. У зв'язку зі сказаним доповідач вважає за доцільне поставити питання про об'єднання у розділі I Особливої частини КК України усіх норм, якими передбачено відповідальність за незаконні діяння, предметом яких є державна таємниця.

У доповіді доктора юридичних наук, академіка Національної академії правових наук України, професора кафедри кримінального та адміністративного права і процесу Полтавського юридичного інституту Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Наталії Гуторової розглядалися поняття, мета та способи регулювання кримінально-правових відносин. Доповідачка зазначила, що специфіка кримінального права полягає у тому, що його вплив на суспільні відносини здійснюється шляхом реалізації двох основних функцій – охоронної та регулятивної. Охоронна функція полягає у здійсненні охорони найбільш важливих суспільних відносин від суспільно небезпечних посягань. Регулятивна функція кримінального права реалізується шляхом регулювання кримінально-правових відносин, тобто впорядкування за допомогою норм кримінального права і сукупності правових засобів суспільних відносин між особою, яка вчинила передбачене кримінальним законом суспільно небезпечне діяння, і державою з приводу застосування кримінального покарання та (або) інших заходів кримінально-правового характеру.

Доповідачі пленарного засідання конференції:
професор Наталія Гуторова, професор Катажина Ляковська

Н. Гуторова вважає, що у широкому розумінні кримінально-правове регулювання суспільних відносин здійснюється як при виконанні охоронної, так і при виконанні регулятивної функції, у вузькому – лише при виконанні регулятивної функції, тобто регулюванні кримінально-правових відносин. Метою регулювання кримінально-правових відносин вона пропонує визнати охорону найважливіших соціальних цінностей від суспільно небезпечних посягань шляхом скорочення останніх до мінімально можливого рівня, відповідно, способами досягнення цієї мети – попередження вчинення злочинів шляхом застосування заходів кримінально-правового характеру. Таке попередження включає дві компоненти: 1) спеціальну превенцію, тобто попередження вчинення нових злочинів особою, яку притягнуто до відповідальності; 2) загальну (генеральну) превенцію, тобто попередження вчинення нових злочинів іншими особами. Щодо ефективності регулювання кримінально-правових відносин, то її пропонується розглядати в аспекті досягнення його мети.

Доповідачка констатувала, що проблеми ефективності регулювання кримінально-правових відносин вкрай недостатньо досліджені у вітчизняній науці кримінального права. Це пов'язано, певною мірою, з тим, що традиційно основна увага науковців концентрувалася на дослідженні підстав кримінальної відповідальності загалом та за окремі злочини чи групи злочинів зокрема.

Незважаючи на декларування необхідності попередження вчинення злочинів, у багатьох випадках спостерігається спрощений підхід до цієї проблеми, а саме: вважається, що чим вища суспільна небезпечність вчиненого злочину, тим суворіше слід покарати особу, яка його вчинила, і навпаки. Як наслідок, при визначенні видів та розміру кримінального покарання за ті або інші суспільно небезпечні діяння законодавець, перш за все, забезпечує можливість досягнення кари як мети покарання. Натомість суди, застосовуючи такі норми, в багатьох випадках вимушені шукати шляхи для розумного застосування заходів кримінально-правового характеру з урахуванням не лише тяжкості вчиненого діяння, а й особи винного та ризику вчинення ним нових злочинів. Іншою проблемою, на думку вченої, є існування у КК України значної кількості норм, які встановлюють відповідальність за злочини невеликої тяжкості, за вчинення яких передбачено застосування мізерних штрафів, розмір яких у декілька разів є меншим від розміру мінімальної заробітної плати. Регулювання кримінально-правових відносин у такий спосіб є вкрай неефективним, оскільки, з одного боку, його здійснення потребує значних витрат державних коштів, необхідних для кримінального провадження, а з другого – через мізерність

обмеження майнових прав винної особи, воно не здатне досягти мети ні загального, ні спеціального попередження.

Зацікавленість учасників конференції викликала доповідь професора кафедри кримінального права юридичного факультету Університету у місті Білосток (Польща) Катажини Лясковської щодо традиційних та нових заходів впливу на педофілів у Польщі. Вона зазначила, що протягом багатьох років польська держава вживає заходи, спрямовані на встановлення масштабів та визначення причин вчинення злочинів, пов'язаних із педофілією, а також посилення боротьби з цим явищем. Дослідження цієї проблеми показало, що традиційні заходи впливу щодо педофілів не завжди ефективні. При цьому криміналізація їхньої поведінки не завжди відіграє головну роль у запобіганні таким злочинам, тому що навіть правильно побудований закон не здатний змінити ставлення до проблеми педофільї з боку потерпілих від цих злочинів та працівників правоохоронних органів. Адже саме від останніх залежить, які саме заходи будуть застосовані до таких злочинців. Доповідачка наголосила, що є випадки, за яких, навіть при встановленні факту вчинення діяння і пред'явлення особі обвинувачення, успіх є частковим. Тільки у 50 % таких злочинів їх виконавці були засуджені судовим рішенням, що набрало законної сили. Причинами такої ситуації є недоліки в роботі слідчих органів, а також складнощі у пошуку та пред'явлення доказів у цих делікатних, навіть інтимних питаннях.

К. Лясковська зазначила, що нині польський законодавець запровадив нові заходи впливу щодо педофілів, пов'язані з контролем та примусовим лікуванням сексуальних злочинців, і висловила сподівання, що більш тривалий період ізоляції, посилений контроль, істотна корекція їхньої поведінки та соціальна стигматизація зроблять боротьбу зі злочинами, вчиненими на сексуальному ґрунті, більш ефективною.

Обговорення наукових доповідей продовжилось на секційних засіданнях, які працювали за чотирма напрямками. Так, на першій секції було розглянуто теоретико-методологічні засади кримінально-правового регулювання. З доповідями та науковими повідомленнями на цій секції виступили доктори юридичних наук, професори О. Житний, Л. Демидова, доценти В. Киричко, Ю. Пономаренко.

Другу секцію було присвячено дослідженню ефективності кримінально-правового регулювання та проблемам її забезпечення. У її роботі взяли участь, зокрема, доктори юридичних наук, професори В. Борисов, Н. Орловська, Н. Ярмиш, доценти О. Володіна, В. Гальцова, С. Харитонов. На круглому столі говорили про покарання та інші заходи кримінально-правового характеру в механізмі правового регулювання.

Під час роботи третьої секції учасники заходу розглядали проблеми кримінально-правового регулювання у кримінології та інших науках кримінально-правового циклу.

На четвертій секції питання кримінально-правового регулювання та забезпечення його ефективності досліджували молоді вчені.

Розглянувши й обговоривши проблеми кримінально-правового регулювання та забезпечення його ефективності, VIII Міжнародна науково-практична конференція відзначає:

– відправним і базовим у функціонуванні правової держави є принцип верховенства права (ст. 8 Конституції України), який має вельми широкий та визначальний вплив на всі сфери соціального буття й особливо на систему правового регулювання суспільних відносин. Специфічним є вплив цього принципу на кримінально-правове регулювання, особливістю якого є те, що воно здійснюється державою щодо тих відносин, які складаються у сфері невизначеної множинності актів суспільно небезпечної поведінки людей – їх вчинків у формі суспільно небезпечних діянь – дій чи бездіяльності, що мають місце у суспільстві. Вплив принципу верховенства права на кримінально-правове регулювання відбувається у двох основних формах – безпосередньо шляхом закріплення у змісті норм та інститутів його основних положень (ч. 1 ст. 1, ст. 2, ч. 4 ст. 3, ч. 2 ст. 4 КК України) та опосередковано, через загальноправові та галузеві принципи кримінального права, які визначають зміст цієї галузі права;

– етапами цього регулювання є: 1) створення його нормативно-правової основи – системи кримінально-правових норм у вигляді кримінального законодавства; 2) впливу цих норм на свідомість і поведінку людей; 3) реалізація кримінальної відповідальності у формі кримінально-правових відносин, що складаються між особою, яка вчинила злочин, і державою;

– метою регулювання кримінально-правових відносин слід визнати охорону найважливіших соціальних цінностей від суспільно небезпечних посягань шляхом скорочення останніх до мінімально можливого рівня, а способами досягнення цієї мети – попередження вчинення злочинів шляхом застосування заходів кримінально-правового характеру. Таке попередження включає два компонента: 1) спеціальну превенцію, тобто попередження вчинення нових злочинів особою, яку притягнуто до відповідальності; 2) загальну (генеральну) превенцію, тобто попередження вчинення нових злочинів шляхом визнання у законі про кримінальну відповідальність певного кола діянь;

– ефективність регулювання кримінально-правових відносин слід розглядати в аспекті досягнення його мети внаслідок застосування за-

ходів кримінально-правового характеру за умови мінімізації негативних наслідків їх застосування для суспільства;

– ефективність закону про кримінальну відповідальність залежить від багатьох факторів, чільне місце серед яких належить техніко-юридичному визначенню його норм у КК України. Численні правові акти, якими постійно вносяться зміни у чинний Кодекс, у потрібний момент не спрацьовують через технічні погрішності, поступово перетворюючись у “бібліотеку законів”, якою важко користуватися. При створенні й удосконаленні норм права необхідно дотримуватися вироблених наукою та апробованих практикою правил і прийомів сучасної законодавчої техніки, зокрема й при імплементації в КК України норм міжнародного права;

– право й мова існують паралельно, взаємно доповнюючи одне одного. Для того щоб регулювання суспільних відносин було більш ефективним, законодавцеві необхідно перекласти потреби соціуму на мову правових норм. До мови права висуваються численні вимоги, які в загальному виді можна звести до такого: простота й зрозумілість правових приписів і заборон, точність викладення волі законодавця, суворость логічності і послідовності закріплення правової інформації в тексті закону, його стандартизація та емоційна нейтральність;

– рівень злочинності в Україні створює серйозну загрозу подальшому проведенню державницьких реформ і національній безпеці, чинить перепони на обраному нею шляху до євроінтеграції. Прагнучи до здобуття європейських цінностей та стандартів, держава й суспільство повинні дбати про своїх громадян. Повага, розширення в країні прав і свобод людини, наповнення їх новим змістом і створення гарантій їх повноцінної реалізації та захисту – це обов’язок держави, адже людина, її життя та здоров’я, права та свободи, недоторканність і безпека нарешті мають стати найвищою соціальною цінністю. Беручи до уваги значне поширення злочинності у масштабах нашої країни, а також у транснаціональному вимірі, необхідно констатувати, що у XXI ст. створення надійної системи запобігання злочинам має стати одним із пріоритетних напрямів державної політики із забезпечення безпеки суспільства;

– ефективність кримінально-правового регулювання суспільних відносин значно знижується через недосконалість статистики про стан злочинності в Україні та її невідповідність сучасним процесам. Протягом останніх років у суспільстві відбувається реальне зростання злочинності, проте статистичні дані, оприлюднені в офіційних джерелах, свідчать про зменшення кількості кримінальних правопорушень, інформація щодо яких внесена до Єдиного реєстру досудових розслідувань. Крім того, Конференція відзначає недосконалість існуючого порядку підготовки

інформації про стан злочинності і заходи протидії їй, які є публічною інформацією і використовуються науковцями при проведенні досліджень кримінально-правового спрямування;

– серед факторів, що детермінують розвиток злочинності, виокремлюється нездатність органів влади та системи правоохоронних органів ефективно й дієво виконувати завдання щодо протидії злочинності та утримання її на соціально прийнятному рівні. Нині слід наголошувати на науковій доцільності, стабільності та динамічності цілеспрямованої і концептуальної політики держави у сфері запобігання злочинності, а не зосереджуватися на номінальній, декларативній політиці в цій сфері, як це, на жаль, здебільшого відбувається;

– відносна непрогнозованість злочинності як негативного явища суспільства змінює роль держави у кримінально-правовому регулюванні. Остання покликана розбудовувати економіку, що дасть змогу стимулювати економічну активність у вирішенні суспільних проблем, забезпечити таким чином довіру і кооперацію у суспільстві;

– центральне місце у методології правового регулювання сьогодення посідає ідея суспільної підтримки державної протидії національній та транснаціональній злочинності. Тому взаємозв'язки між економічними, правовими та політичними процесами у державі мають знайти їх свідоме, раціональне та адекватне відображення у кримінально-правових заборонах, що підтримується громадянським суспільством, національною та державною свідомістю, праворозумінням осіб, потерпілих від злочину, та, відповідно, правопорушниками та правозастосувачами.

– співвідношення між правопорушенням, зловживанням правом і правомірною поведінкою визначається лише у системі “злочин – покарання”. Це призводить до непередбачуваності регулятивних функцій кримінального права в окремих субкультурах, обмежує соціальну підтримку відповідної норми чи системи норм узагалі;

– сучасні стратегії протидії злочинності передбачають залучення до впливу на неї різноманітних заходів. Системність як вимога впливу на злочинність означає, що успіху в запобіжній діяльності неможливо досягти лише окремою групою державних заходів. Сукупність заходів, які спираються на весь антикриміногенний потенціал суспільства і держави, може призвести до помітних результатів і поліпшення протидії злочинності;

– важливими напрямками наукових досліджень у сфері ефективності кримінально-правового регулювання застосування заходів кримінально-правового характеру, як пов'язаних із реалізацією кримінальної відповідальності, так і тих, що перебувають за її межами, є: дослідження та обґрунтування правил призначення покарань як субінституту криміналь-

ного права; наукове обґрунтування пропозицій щодо вдосконалення судової практики призначення покарання більш м'якого, ніж передбачено законом; призначення покарання за сукупністю злочинів та сукупністю вироків; звільнення від відбування покарання з випробуванням (зокрема, через розроблення “кримінологічного портрету” особи, яка звільняється від покарання, що може мати неабияке прикладне значення для врахування сторонами кримінального провадження та судом); вдосконалення санкцій окремих статей Особливої частини КК України тощо.

Вислухавши й опрацювавши пропозиції науковців щодо проблеми кримінально-правового регулювання та забезпечення його ефективності, конференція пропонує:

– відзначаючи безсистемні зміни чинного КК України за останні десять років (майже 800), що обумовили руйнацію низки перевірених часом фундаментальних положень кримінального права, та підкреслюючи недосконалість багатьох положень Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), що значно знижує ефективність як кримінально-правового регулювання суспільних відносин, так і загалом забезпечення належного правопорядку в нашій країні, Міжнародна науково-практична конференція визнає необхідність нової редакції КК України та КПК України. У зв'язку з цим Конференція ініціює перед Кабінетом Міністрів України і Генеральною прокуратурою України створення робочої групи з комплексної розробки проектів КК України та КПК України із залученням провідних науковців і практиків;

– обговорити обґрунтованість та доцільність існування і збереження в КПК України надто широкого за обсягом інституту приватного обвинувачення (статті 477–479). Потерпілий від злочину не є суб'єктом кримінально-правових відносин, не має відповідних прав та обов'язків, а отже, не повинен реалізовувати їх шляхом впливу на вирішення питання про здійснення кримінального провадження. А згідно зі змістом цього інституту кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення може бути розпочате слідчим, прокурором лише на підставі заяви потерпілого щодо більш ніж 90 кримінальних правопорушень, серед яких 14 є тяжкими, а 5 – особливо тяжкими злочинами (ст. 477 КПК України, ст. 11 КК України). Такий підхід не відповідає конституційному обов'язку держави забезпечити безпеку громадянина (ст. 3 Конституції України), зокрема здійсненню правосуддя на підставі принципу верховенства права. Суперечить це рішення й основним положенням інституту кримінального права щодо звільнення від кримінальної відповідальності, який має

бути базовим для відповідних норм кримінального процесуального права (статті 44–49 КК України);

– у зв'язку з порушенням прав людини на окупованій та анексованій частині території України, зокрема, утриманням там або на території Російської Федерації заручників, полонених, політичних в'язнів, а також – із притягненням їх до кримінальної відповідальності та засудженням, конференція вважає за доцільне надати Президенту України на рівні закону України право ухвалювати політико-правові рішення (як винятковий кримінально-правовий захід) щодо обміну цих осіб на тих, які притягуються до кримінальної відповідальності на території України;

– в умовах реальних посягань на територіальну цілісність України, ведення воєнних дій на сході країни особливого значення набувають питання охорони державної таємниці та вдосконалення кримінальної відповідальності за злочини з таким предметом. Нині склади злочинів, предметом яких є відомості, що становлять державну таємницю, розміщені в різних розділах Особливої частини КК України, що призводить до порушення цілісності системи кримінально-правової протидії цим злочинам;

– надати пропозиції суб'єктам законодавчої ініціативи відносно необхідності внесення змін до змісту приміток 3 та 4 до ст. 364 КК України щодо тлумачення понять “істотна шкода” та “тяжкі наслідки” і викладення останніх у першій редакції КК України 2001 р., оскільки за чинною їх редакцією поза кримінально-правовою охороною залишаються найважливіші блага людини: її життя та здоров'я, що фактично призводить до декриміналізації посягань на них при вчиненні службових злочинів;

– звернути особливу увагу на дослідження та вирішення проблеми існування в КК України значної кількості норм, які встановлюють відповідальність за злочини невеликої тяжкості, за вчинення яких передбачено застосування штрафів, розмір яких у декілька разів є меншим від розміру мінімальної заробітної плати. Регулювання кримінально-правових відносин у такий спосіб є вкрай неефективним, оскільки, з одного боку, його здійснення потребує значних витрат державних коштів, необхідних для відшкодування затрат на здійснення кримінального провадження, а з другого – передбачає вкрай незначне обмеження майнових прав винної особи, внаслідок чого застосоване покарання не здатне досягти мети ані загального, ані спеціального попередження;

– здійснювати подальше дослідження природи, призначення та місця обмежувальних кримінально-правових заходів (норми, які наберуть чинності 12 січня 2019 р.) у системі заходів кримінально-правового характеру. Нині позиції науковців з цього приводу є діаметрально протилежні-

ми – від визнання того, що такі обмежувальні заходи спроможні зайняти належне місце в системі заходів, які не належать до засобів кримінальної відповідальності та відігравати позитивну роль у підвищенні ефективності кримінально-правового впливу, здійснюючи особливий виховний вплив на поведінку особи, яка ще не вчинила кримінальне правопорушення, до визнання їх елементом системи кримінально-правового впливу у механізмі заходів кримінально-правового регулювання;

– потребують глибокого наукового аналізу норми Закону України “Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству щодо жінок і домашньому насильству та боротьбі із цими явищами”, які передбачають кримінальну відповідальність за зґвалтування (нова редакція ст. 152 КК України) і сексуальне насильство (нова редакція ст. 153 КК України). Вважаємо, що указані норми прийняті з істотним порушенням правил техніки кримінального правотворення. Крім того, вони не відповідають етичним правилам і нормами поведінки, визнаним в українському суспільстві. Також не можна погодитися із пом’якшенням кримінальної відповідальності у законодавчому варіанті: а) за зґвалтування осіб, які не досягли 14 років (малолітніх дітей), у частині зниження нижньої межі покарання з десяти років у чинній редакції санкції ч. 4 ст. 152 КК України до восьми років у новій редакції цієї санкції та б) за сексуальне насильство над особами, які не досягли 14 років, тобто малолітніми дітьми. З набранням чинності зазначеним Законом такі дії будуть каратися позбавленням волі на строк від 5 до 10 років (у чинній редакції ч. 4 ст. 152 КК України цей строк позбавлення волі становить від 10 до 15 років). Замість удосконалення правового забезпечення охорони прав дітей та запобігання сексуального насильства над ними, Верховна Рада України фактично гуманізувала кримінальну відповідальність педофілів, що загалом не відповідає міжнародним стандартам і викликає виправдану критику науковців і суспільства. Отже, законодавчі новели, ініційовані Конвенцією Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульська конвенція) можуть бути сприйняті національним законодавством України лише за умови їх відповідності вітчизняній кримінально-правовій доктрині.